

INTERAKTIV VA ELEKTRON FORMATDAGI KOMPLEKS O'QUV LUG'ATLARING ZAMONAVIY IMKONIYATLARI

Murodullayeva Nilufar Sunnatillo qizi

Qarshi davlat universiteti, mustaqil tadqiqotchi (PhD)

murodullaevanilufar1398@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19690205>

Annotatsiya: Mazkur ilmiy tezisdagi interaktiv va elektron formatdagi kompleks o'quv lug'atlarining zamonaviy imkoniyatlari, ularning ta'lim jarayonidagi roli hamda lingvodidaktik ahamiyati ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Elektron lug'atlarning multimodal xususiyatlari, sun'iy intellekt elementlari bilan integratsiyasi, korpus texnologiyalari bilan bog'liqligi va foydalanuvchi interfeysining rivojlanish tendensiyalari o'rganiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, interaktiv lug'atlar nafaqat til o'rganishda, balki mustaqil ta'lim va akademik kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim vosita ekanligi aniqlanadi.

Kalit so'zlar: Elektron lug'at, interaktiv lug'at, kompleks o'quv lug'ati, korpus lingvistikasi, multimodal ta'lim, sun'iy intellekt, lingvodidaktika, leksikografiya, raqamli ta'lim, foydalanuvchi interfeysi

Аннотация: В данном научном тезисе на основе научных источников анализируются современные возможности комплексных учебных словарей в интерактивном и электронном формате, их роль в образовательном процессе и лингводидактическое значение. Изучаются мультимодальные характеристики электронных словарей, их интеграция с элементами искусственного интеллекта, связь с корпусными технологиями, а также тенденции развития пользовательского интерфейса. Результаты исследования показывают, что интерактивные словари являются важным инструментом не только в изучении языка, но и в развитии самостоятельного обучения и академических компетенций.

Ключевые слова: электронный словарь, интерактивный словарь, комплексный учебный словарь, корпусная лингвистика, мультимодальное обучение, искусственный интеллект, лингводидактика, лексикография, цифровое образование, пользовательский интерфейс.

Abstract: This scientific thesis analyzes, based on academic sources, the modern capabilities of comprehensive educational dictionaries in interactive and electronic formats, their role in the educational process, and their linguodidactic significance. It examines the multimodal features of electronic dictionaries, their integration with artificial intelligence elements, their connection with corpus technologies, and the development trends of user interfaces. The findings of the study indicate that interactive dictionaries serve as an important tool not only for language learning but also for fostering independent learning and developing academic competencies.

Keywords: electronic dictionary, interactive dictionary, comprehensive educational dictionary, corpus linguistics, multimodal learning, artificial intelligence, linguodidactics, lexicography, digital education, user interface.

Kirish

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida an'anaviy lug'atshunoslik sezilarli darajada transformatsiyaga uchradi. Ayniqsa, elektron va interaktiv formatdagi kompleks o'quv lug'atlari til o'rganish jarayonida muhim vositaga aylandi.

Tadqiqotchilar ta'kidlashicha, elektron lug'atlar foydalanuvchiga tezkor, aniq va kontekstga mos ma'lumotlarni taqdim etish imkonini beradi [2, 45-bet].

Kompleks o'quv lug'atlarining asosiy xususiyati ularning ko'p funksiyaliligi hisoblanadi. Ular nafaqat so'zning ma'nosini, balki talaffuzi, grammatik xususiyatlari, qo'llanilish konteksti va stilistik ranglarini ham ko'rsatadi [4, 112-bet]. Zamonaviy lug'atlar esa ularni multimedia elementlari (audio, video, animatsiya) orqali taqdim etmoqda.

Shuningdek, bugungi kunda elektron lug'atlar korpus lingvistikasi asosida ishlab chiqilmoqda, bu esa real nutq namunalariga asoslangan ma'lumotlarni taqdim etish imkonini beradi [6, 78-bet].

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda tizimli tahlil, komparativ tahlil hamda lingvistik modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Elektron lug'atlar bo'yicha xalqaro ilmiy manbalar, jumladan, leksikografiya va raqamli ta'limga oid tadqiqotlar o'rganildi.

Tahlil jarayonida quyidagi mezonlar asos qilib olindi:

- lug'atning interaktivlik darajasi;
- multimodal komponentlarning mavjudligi;
- foydalanuvchi interfeysi qulayligi;
- sun'iy intellekt elementlarining integratsiyasi;
- korpus asosidagi ma'lumotlarning qo'llanilishi.

Shuningdek, Oxford, Cambridge va boshqa elektron lug'at platformalarining ilmiy tavsiflari tahlil qilindi [5, 134-bet].

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy elektron lug'atlar quyidagi imkoniyatlarga ega:

Birinchidan, multimodal taqdimot. Elektron lug'atlar matn, audio va vizual materiallarni birlashtirgan holda ma'lumot beradi. Bu esa til o'rganishda eshitish va ko'rish orqali qabul qilishni kuchaytiradi [3, 59-bet].

Ikkinchidan, interaktiv qidiruv tizimi. Zamonaviy lug'atlar foydalanuvchiga avtomatik takliflar, sinonimlar, antonimlar va frazeologik birliklarni tezkor topish imkonini beradi [7, 201-bet].

Uchinchidan, sun'iy intellekt asosidagi funksiyalar. Ayrim lug'atlar foydalanuvchining darajasiga mos tavsiyalar beradi va xatolarni avtomatik aniqlaydi [9, 88-bet].

To'rtinchidan, korpus asosidagi misollar. So'zlarning real nutqdagi qo'llanilishi katta matnlar bazasi orqali ko'rsatiladi [6, 82-bet].

Beshinchidan, mobil moslashuvchanlik. Elektron lug'atlar mobil qurilmalarda ishlashga moslashtirilgan bo'lib, bu ularning ommaviyligini oshiradi [8, 144-bet].

Tahlil va muhokama

Olingan natijalar asosida interaktiv va elektron formatdagi kompleks o'quv lug'atlarining zamonaviy imkoniyatlarini chuqur tahlil qilish ularning lingvodidaktik, texnologik va kognitiv jihatdan muhim afzalliklarga ega ekanligini ko'rsatadi. Avvalo, bunday lug'atlar an'anaviy bosma lug'atlarga nisbatan sezilarli darajada funksional ustunlikka ega bo'lib, foydalanuvchining individual ehtiyojlariga moslashish imkoniyatini taqdim etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, adaptiv algoritmlar asosida ishlovchi elektron lug'atlar foydalanuvchining bilim darajasini tahlil qilgan holda tegishli tavsiyalar beradi, bu esa o'zlashtirish samaradorligini oshiradi [10, 56-bet].

Elektron lug'atlarning interaktiv xususiyati ularning eng muhim komponentlaridan biri hisoblanadi. Interaktivlik foydalanuvchi va tizim o'rtasidagi ikki tomonlama aloqani ta'minlaydi. Masalan, foydalanuvchi so'z kiritganda tizim avtomatik ravishda variantlar, sinonimlar, antonimlar va frazeologik birliklarni taklif etadi. Bu esa izlash jarayonini tezlashtiradi va kognitiv yuklamani kamaytiradi [7, 201-bet]. Shu bilan birga, interaktiv interfeyslar foydalanuvchining faolligini oshiradi va o'rganish jarayonini yanada qiziqarli qiladi.

Multimodal komponentlarning mavjudligi elektron lug'atlarning samaradorligini yanada oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson miyasi ma'lumotni bir vaqtning o'zida bir nechta kanallar orqali qabul qilganda uni yaxshiroq o'zlashtiradi [3, 59-bet]. Elektron lug'atlarda audio talaffuz, vizual tasvirlar va hatto video materiallarning mavjudligi til o'rganish jarayonini sezilarli darajada samarali qiladi. Ayniqsa, talaffuzni o'rganishda audio komponentlar muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ular foydalanuvchiga to'g'ri fonetik modelni eshitish imkonini beradi.

Korpus lingvistikasi asosida yaratilgan lug'atlar zamonaviy leksikografiyaning eng muhim yutuqlaridan biri hisoblanadi. Bunday lug'atlar real nutq materiallari asosida tuziladi, bu esa ularning ilmiy asoslanganligini ta'minlaydi. Korpuslardan olingan misollar so'zlarning haqiqiy qo'llanish kontekstini ko'rsatadi va foydalanuvchiga tilning zamonaviy holatini tushunishga yordam beradi [6, 90-bet]. Shu jihatdan, korpus asosidagi lug'atlar til o'rganishda autentik materiallardan foydalanish imkonini yaratadi.

Shuningdek, elektron lug'atlarning yana bir muhim jihati — ularning doimiy yangilanib borish imkoniyatidir. An'anaviy bosma lug'atlar ma'lum bir vaqt oralig'ida yangilanadi, bu esa ularning tez eskirishiga olib keladi. Elektron lug'atlar esa real vaqt rejimida yangilanib borishi mumkin, bu esa yangi so'zlar, terminlar va iboralarni tezda kiritish imkonini beradi [8, 144-bet]. Ayniqsa, texnologiya va ijtimoiy tarmoqlar rivojlanishi bilan tilga kirib kelayotgan yangi birliklarni aks ettirishda bu juda muhimdir.

Sun'iy intellekt texnologiyalarining lug'atlarga integratsiyasi zamonaviy leksikografiyaning yangi bosqichini boshlab berdi. AI asosidagi tizimlar foydalanuvchining xatti-harakatlarini tahlil qilib, individual tavsiyalar berishi mumkin. Masalan, foydalanuvchi ko'p qidirayotgan so'zlar asosida unga yangi leksik birliklar taklif etiladi. Bundan tashqari, ayrim tizimlar matnni avtomatik tahlil qilib, noma'lum so'zlarni aniqlaydi va ularning izohlarini taqdim etadi [9, 88-bet].

Biroq, sun'iy intellekt asosidagi lug'atlarning ayrim cheklovlari ham mavjud. Ular ba'zan kontekstni noto'g'ri talqin qilishi yoki noto'g'ri tarjima variantlarini taklif etishi mumkin. Bu esa ayniqsa murakkab semantik tuzilmalarda muammolarni yuzaga keltiradi [9, 93-bet]. Shu sababli, AI tizimlarini yanada takomillashtirish zarurati mavjud.

Foydalanuvchi interfeysining (UI) sifati ham elektron lug'atlarning samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sodda va intuitiv interfeysga ega lug'atlar foydalanuvchilar tomonidan ko'proq qo'llaniladi [5, 134-bet]. Murakkab interfeys esa foydalanuvchining diqqatini chalg'itadi va izlash jarayonini qiyinlashtiradi. Shu bois, zamonaviy lug'atlar dizaynida UX/UI tamoyillariga katta e'tibor qaratilmoqda.

Elektron lug'atlarning mobil moslashuvchanligi ularning keng ommalashishiga xizmat qilmoqda. Smartfon va planshetlar orqali istalgan joyda lug'atdan foydalanish imkoniyati

foydalanuvchilar sonini sezilarli darajada oshirdi [8, 150-bet]. Bu esa, o'z navbatida, mustaqil ta'lim jarayonining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Shu bilan birga, elektron lug'atlarning ayrim kamchiliklari ham mavjud. Eng asosiy muammolardan biri — sifat nazoratining yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligidir. Ayrim elektron lug'atlarda noto'g'ri yoki eskirgan ma'lumotlar uchraydi, bu esa foydalanuvchining noto'g'ri bilim olishiga olib kelishi mumkin [11, 102-bet]. Bundan tashqari, bepul platformalardagi lug'atlar ko'pincha professional tahrirdan o'tmagan bo'ladi.

Yana bir muhim masala — raqamli tengsizlikdir. Barcha foydalanuvchilar ham yuqori tezlikdagi internet yoki zamonaviy qurilmalarga ega emas. Bu esa elektron lug'atlardan foydalanish imkoniyatlarini cheklaydi. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda bu muammo dolzarb hisoblanadi.

Pedagogik nuqtai nazardan qaraganda, elektron lug'atlar o'qitish metodikasini ham o'zgartirmoqda. Ular o'quvchilarni mustaqil izlanishga undaydi va ularning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, elektron lug'atlardan muntazam foydalanadigan o'quvchilar leksik kompetensiyani tezroq egallaydi [10, 60-bet].

Shuningdek, elektron lug'atlar kollaborativ ta'limni ham qo'llab-quvvatlaydi. Ayrim platformalarda foydalanuvchilar izohlar qo'shishi yoki yangi ma'lumotlar kiritishi mumkin. Bu esa lug'atlarning dinamik rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, interaktiv va elektron formatdagi kompleks o'quv lug'atlari zamonaviy ta'lim tizimida muhim o'rin egallaydi. Ular multimodal, interaktiv va adaptiv xususiyatlari orqali til o'rganish jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Elektron lug'atlar nafaqat leksik bilimlarni, balki kommunikativ kompetensiyalarni ham rivojlantiradi. Shu bois, ularni ta'lim jarayoniga keng joriy etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Kelgusida elektron lug'atlarni sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar va korpus lingvistikasi bilan yanada integratsiya qilish ularning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Atkins B.T.S., Rundell M. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford University Press, 2008. – 45–60-betlar.
2. Svensén B. *A Handbook of Lexicography*. Cambridge University Press, 2009. – 40–55-betlar.
3. Lew R. *Online Dictionaries of English*. De Gruyter, 2013. – 55–70-betlar.
4. Hartmann R.R.K. *Teaching and Researching Lexicography*. Routledge, 2001. – 100–120-betlar.
5. Nielsen S. *Lexicography in the Digital Age*. Oxford, 2010. – 130–150-betlar.
6. McEnery T., Hardie A. *Corpus Linguistics*. Cambridge University Press, 2012. – 75–95-betlar.
7. Granger S., Paquot M. *Electronic Lexicography*. Oxford University Press, 2012. – 190–210-betlar.
8. Tarp S. *Lexicography and the Digital Revolution*. Routledge, 2015. – 140–155-betlar.
9. Kilgarriff A. *Using Corpora in Lexicography*. Routledge, 2005. – 85–95-betlar.
10. Chapelle C. *Computer Applications in Second Language Acquisition*. Cambridge, 2001. – 50–

65-betlar.

11. Béjoint H. *Modern Lexicography*. Oxford University Press, 2010. – 95–110-betlar.

12. Grefenstette G. *Natural Language Processing and Lexicography*. Springer, 2016. – 60–75-betlar.